

GYVIEJI ARCHYVAI

SEPTINTIEJI ATLAIDAI

Suėję šnekasi du rašytojai, abudu dzūkai – Vytautas Leščinskas bei Romas Sadauskas

Žurnalistas ir rašytojas Vytautas Leščinskas

V.L. Štai ką viename laikraštyje perskaičiau: „Birželio 27 dieną Demeniškiuose nuo 11 valandos iki velumos klegės septintieji Tarmių ir šnektų atlidai...“ Tai kaip čia išeina? Pernai, po šeštųjų atlidų, viešai pareiškėte, kad tai buvo pasutinė šventė Jūsų kieme, daugiau atlidų nerengsite... R.S. Išeina, kad apsimelavau. Ir ne tik pernai, o ir užpernai, nepamenu, gal ir užpopernai panašiai sakydavau. Pats sau nusibodau bemeluodamas. Vis atsiradavo kokia rimta dingstis kitiems atlidams vykti.

V.L. Pernai atlidai buvo skirti Demeniškių sodžiaus 400 metų sukakčiai, o šiemet... R.S. Taigi. Pernai, vartydamas ką tik išleistą „Dvarų inventorių“ knygą, netikėtai užtikau paminėtą Demeniškių kaimą – kaip Seirijų dvaro palivarką. Anksčiau už šį, pažymėtą 1614 metų data, Demeniškių raštinės paminėjimo, matyt, nėra. Tai ar buvo galima tokios sukakties neatšvęsti? O šiemetiniai atlidai bus skirti Vinco Krėvės „Dainavos senųjų žmonių padavimų“ pirmojo – 1915 metų – leidimo šimtmečiui.

V.L. O kaip šią datą atradote? R.S. Kad ir atradinėti nereikėjo, pakako prisiminti. V.L. Tačiau kiti neprisiminė, nors sukaktis iš tiesų įdomi, verta dėmesio. R.S. Mano namų bibliotekoje tarp senųjų knygų yra nedidelis brošiūros pavaldalo leidinėlis – Vinco Krėvės „Užburta kalnas. Dainavos šalies senųjų žmonių padavimas“. Tiesa, šios 60 puslapių knygelės metrikoje parašyta, kad ją A. Kuktos spaustuvė, veikusi Vilniuje, Totorių g. Nr. 20, atmušė 1913 metais. Atrodytų, šimtmetį lyg ir pražiopsojome. Tačiau yra įžymiojo bibliografo Vaclovo Biržiškos liudijimas, jog „Užburta kalnas“ iš tikrųjų išėjo 1915 metais; data patikslinta caro valdžiai 1914 metais sugriežtintus lietuviškų knygų leidybos sąlygas, apdėjus didesniais mokesčiais. Tai V. Biržiška paliudijęs pats V. Krėvė. Tokie sumeluoti leidiniai, vadinami kontrafakciniais, buvo ypač paplitę uždraudus lietuvišką raštą. Dabar šis leidinėlis – bibliografinė retenybė, jo net vilniš-

kis V. Krėvės memorialinis muziejus neturi, nors įsikūręs buvusio rašytojo bute su išlikusia klasiko biblioteka. Kas be ko – tada vyko Pirmasis pasaulinis karas... V.L. Suprantama, verslininkai visais laikais valdžią apgaudinėjo. O kodėl pirmasis „Padavimų“ leidimas vadintas dar ir „Užburta kalnu“?

R.S. Teko suktis, tada lietuviškų knygų, juoba pasaulietiško turinio, niekas nerėmė, o ir autorius buvo toli gražu – dar ne klasikas, kokį dabar mes Vinčą Krėvę žinom. O dėl pavadinimo, tai galima tik spėlioti, remiantis autoriaus biografija, dar kai kuo.

Tame pačiame pokalbyje su V. Biržiška V. Krėvė prisimena, kad „Užburta kalna“ jis parašęs Druskininkuose, po to, kai „aplaipiojo“ Liškavos piliakalnį. „Literatūroje ir kalboje“ (VII tome) yra V. Krėvės laišku, kuriuos jis 1911 metais rašė iš Druskininkų, – laikas sutampa. Tiesa, čia V. Krėvė daugiau sia skundžiasi, kaip jam šiam aplenkėjusiam kurorte buvo negerai, o apie jokią kūrybą neužsimena. Kita vertus, iš tų laiškų sužinai, kad Druskininkuose besigydydamas rašytojas neatšvirpė pagundai rinkti tautosaką, grįžęs į Vilnių J. Jablonskiui perdavė vieną čia užrašytą iki tol negirdėtą žodį. Ne šiaip sau „Užburta kalnas“ turi paantraštę „Sūrūs vandenai“ – aliužija į kurorto sūriąsias versmes. O ir pats kalnas – tai tiesiai įvardyta Liškiava.

V.L. Pirmasis „Padavimų“ leidinys ne tik kuklus, bet ir plonytis, jame vos viena legenda.

R.S. Taip, tai buvo pradžia, šio V. Krėvės kūrybos kloti pagrindas, pamūrė. Tarpukariu „Padavimai“ išėjo bene penkis kartus, ir kiekviename leidime randame vis naujų poringų. Šį klotį V. Krėvė didino ir plėtė tolydžiai rinkdamas Dainavos krašto legendas apie praeitį, kai kurias net dedikavo jų pateikėjams, pavyzdžiui, „Vakarini giesmė“: „Marei Kindarienei, šią poringę papasakojusiai, atminti...“ O štai kokia visos „Dainavos šalies senųjų žmonių padavimų“ dedikacija: „Mano motinai Rožei, svajoti ir tėvynę mylėti išmokusiai, atminti...“

himnų: „Iš praeities tavo sūnūs te stiprybę semia...“ Iš ko gi dar bundanti tauta galėjo semtis tos stiprybės, tik iš savo istorijos, juoba pasisemti yra ir buvo ko. Krėvė šios idėjos buvo apstėtas nuo jaunumės. Klajojo po Dainavos kraštą, rinko tautosaką, ypač herojines poringas, ir kūrė, pasakojo apie didingą savo šalies praeitį. Vėliau „Padavimų“ ciklą išplėtojo ir pagilino istorinėse dramose, kurios teatruose gyvuoja iki šiol.

V.L. Ne nuo vakar bėdojame, kad neturime epo, tonko, kaip vokiečių „Nibelungų giesmė“, suomių „Kalevala“, ar latvių „Lačplēsis“.

R.S. Ne tik bėdojame, o ir mėginome kažką panašiu sukurti. Prisiminkime Papanonį. Tokios pastangos bergždžios ir visai nereikalingos. Krėvės „Dainavos šalies senųjų žmonių padavimai“, nuklausyti iš liaudies atminties, žmonių lūpų, be to, nuostabiai atkurti, yra tikras, – bent jau mūsų, dainaviškių krašto, – epas, nenusileidžiantis kitų tautų panašaus pobūdžio kultūrinio paveldo paminklams. Trumpai sakant, epą turime, ir dar kokį! – jau visą šimtą metų...

V.L. Tai kodėl tas mūsų epas kaip ir neįvertintas, nepripažintas?

R.S. Ne tik šis epas, o ir visa Krėvės kūryba. Jos vertinimas ir anksčiau, ir dabar – kažkoks dviprasmiškas. Vientara, Krėvė labai anksti buvo viešai pripažintas klasiku. Bet prisimintina ir tai, jog Krėvė per visą tarpkarį taip ir negavo Valstybinės premijos, nors tuo laiku išėjo visi jo svarbiausi kūriniai: emigracijoje Krėvė nieko reikšmingesnio nesukūrė – tęsė „Dangaus ir žemės sūnus“, mėgino rašyti atsiminimus, suvedinėjo senas sąskaitas su tautininkais...

V.L. Paskutinė tarpukario Valstybinė premija 1939 metais buvo įteikta B. Brazdžioniui už eilėraščių rinkinį „Kunigaikščių miestas“. O klasikine Krėvės apysaka „Raganis“, išėjusi tuo pačiu metu, pažymėta kažkokia antraeilė premija.

R.S. Krėvė net nėjo tos premijos atsiimti, pasiuntė Liudą Girą, sergančiu apsi-

V.L. Krėvė buvo ambicingas vyras, gal net turėjo mažūgio sindromą...

R.S. Be to, kaip ir kiekvienas didelis kūrėjas jautė savo kūrybos vertę. Beje, neklystamai. Štai kaip šio rašytojo reikšmę sau ir lietuvių tautai 1954 metų liepos 9 dieną dienoraštyje apibūdino A. Nyka-Niliūnas: „Fildelfijoje mirė Krėvė (užvakar). Pirmas žinios išpūdis – lyg būtų miręs Nemunas, Vilniaus katedra arba Šatrijos kalnas: taip giliai jis buvo iššaknijęs mūsų sąmonėje (...“). O Just. Marcinkevičius antrina beveik tais pačiais žodžiais, nors

A. Nykos-Niliūno negalėjo būti skaitęs: „Gimtosios literatūros peizaže Krėvė iškyla kaip koks Dainavos šalies piliakalnis, prie kurio, lietuviško žodžio vedami, eina pasižiūrėti tėvynės, gamtos ir savęs“ – ir priduria, jog Krėvė – „paskutinis didis mūsų pagonis“. Vienintelis tikras Vinco Mickevičiaus-Krėvės gyvenimo ir kūrybos tyrinėtojas A. Zalatorius Krėvę vadino „aukščiausia lietuvių literatūros viršūne, gal net visiems laikams“. Deja, visa tai pasakyta jau po rašytojo mirties, jis tų apibūdinimų negirdėjo. Be to, paskiri balsai nenulėmė, kad požiūris į „aukščiausią viršūnę“ pasikeistų...

V.L. Aukščiausia! O Donelaitis?

R.S. Su tuo matavimu grožinėje literatūroje, o ir kituose menuose, kaip sakoma, nelabai. Donelaitis ir Krėvė – nei matuoti, nei išmatuojami dalykai. Istoriinių bei visokių kitokių aplinkybių dėka K. Donelaitis su savo eiliuotais pamokslais lietuvininkams būrams tapo mūsų grožinės literatūros pradininku. Tačiau tie pamokslai menine prasme nėra tokie iškilūs, kaip Krėvės proza arba dramaturgija. Kažin, ar Alfredas Senas „Metus“ būtų siūlęs Nobelio premijai...

V.L. Iš to užsieniečio profesoriaus siūlymo – jokių rezultatų.

R.S. Todėl, kad Krėvės tėvyniniai Seno neišgirdo, o po keleto metų rašytojas mirė. Nobelis skiriamas tik gyviems.

V.L. Susidaro toks išpūdis, kad ir dabar Krėvė literatūros istorijoje gerokai atsilikęs slūkina paskui Donelaitį.

R.S. Niekur ir paskui nieką Krėvė nesliūkina, jo kūryba, kaip ir kitos amžinosios vertybės, yra nenykstančios, savo vietoje. Krėvės „Padavimuose“, o ir dramose arba „Šiaudinėje pastogėje“, daug daugiau sakralumo, negu pastoriaus Donelaitio pamoksluose. K. Do-

Rašytojas Romas Sadauskas

nelaitis mokė būrus būti darbščiais, viežlybais, valyvais, laikytis prigimtinių papročių. O Krėvei rūpėjo amžinesni, visuotiniai dalykai, kurie sunkiau suvokiami, o juoba pasiekiami. Per tai susiklostė skirtingos Donelaitio ir Krėvės tradicijos. K. Donelaitis buvo parankus ir sovietinės okupacijos, ypač karo metais, prisiminkite, kad ir S. Nėrį: „Priešas smogė kumštį geležinėm, o jisai – kalbos gimtosios gražumui“. O Krėvė nemažą tos pačios okupacijos dalį buvo uždraustas, visai neminimas, tik 1957 metais pasirodė pirmoji Lietuvoje išleista knyga. Ir tai buvo tie patys „Senųjų žmonių padavimai“ – labai apgalvotai grįžta prie užginto klasiko kūrybos!

V.L. Gal būtų metas anuos laikus ir užmiršti, turėjom gražaus laiko laisvėje atitaisyti per okupaciją padarytas skriaudas, sudėlioti prioritetus.

R.S. Taip, praėjo pusterčio dešimtmečio laisvės metų, bet ir galėtume pasakyti, kad krėviada pasikeitė nuo sovietinių laikų? (Nebent R. Tamošaičio orientalistinė išvalgos naujesnė). Pamenu vieną vakarą Žervynose, kai įkaitęs Juozas Aputis bėrė priekaištus Zalatoriui, o tas tik lingavo galva ir tylėjo. Krėvė prisimenamas tik apvalesnių sukakčių proga, bet ir tai... Koleikas tebesikapstoma tik politinėje jo biografijoje. Liko atmintyje andai vienoje konferencijoje mokytojos lituanės atsidusimas: „Kol Krėvei programose vietos bus skirta tiek, kiek Parulskiui, jo kūryba prie mūsų nepriartė...“

V.L. Tai ką daryti, kad priartėtų?

R.S. Viskas nuo mūsų pačių priklauso. Kažkada iš tolimos tremties parsivežėme didžiojo rašytojo palaikus. Ir palaidojome ten, kur Krėvė išlėtis norėjo – tėviškės žemėje. Niekur nuo mūsų nepasitraukė ir krėviška dvasia, t. y. jo kūryba – lyg kokia lobių skrynja, užkasta

jo apgiedotuose piliakalniuose. Prireikus tą skrynią išsikaisime, atidarysime ir naudosimės krėviškais lobiais.

V.L. Gal ir taip, o gal ir ne. Labai abstraktu.

R.S. Nors ir sakoma, neva savo šaly pranašu nebūsi, reikalingi būna visi. Keista ar ne keista, tačiau nėra Krėvės literatūrinės premijos, nors kitų rašytojų, gal ne tokių svarbių, vardinių premijų esama per kelias dešimtis. Visos jos įsteigtos ir teikiamos savivaldybių – rašytojų giminėse. Manytina, kad pagaliau atėjo laikas turėti ir Krėvės premiją. Tik ją turėtų steigti ir globoti viso krėviškojo Dainavos krašto žmonės. Tuo tikslu į septintuosius Tarmių ir šnektų atlidus Demeniškiuose kviečiami Krėvės arealo savivaldybių (Alytaus, Druskininkų, Lazdijų, Varėnos) merai arba jų įgaliotieji asmenys šiems reikalams aptarti, suprantama, paminint „Dainavos šalies senųjų žmonių padavimų“ šimtmetį. Sudaryta iniciatyvinė grupė premijos nuostatams rengti bei kitiems klausimams spręsti.

V.L. Priminkime, kad septintieji Demeniškių atlidai vyks birželio 27 dieną nuo 11 valandos. Beje, o kas sudaro tą iniciatyvinę grupę?

R.S. Iš tiesų, gal būtų ne pro šalį šiuos garbingus asmenis paskelbti: Lietuvai pagražinti draugijos valdybos pirmininkas Juozas Dingelis, Varėnos rajono savivaldybės V. Krėvės-Mickevičiaus memorialinio muziejaus direktorė Evelina Buržinskienė, rašytoja Birutė Jonuškaitė, akademikas Romualdas Grigas, profesorė Dalia Poškienė, kalbininkė Asta Leskauskaitė, istorikas Virginijus Savukynas, literatūrologas Regimantas Tamošaitis, Vilniaus dzūkų draugės vadovas Juozas Žitkauskas, Vilniaus V. Krėvės-Mickevičiaus buto – muziejaus vadovas Vladas Turčiavičius bei šių žodžių tarėjas. Tikėkimės, jog po Krėvei skirtų atlidų mūsų bus gerokai daugiau.